

■ ■ ■ **ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

УДК: 332.3:504.03

**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ
ФАКТОРІВ НА ІНТЕНСИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ©**

С.В. КОЛЯДЕНКО,
*доктор економічних наук, професор
кафедри економічної кібернетики,
Вінницький національний
аграрний університет;
(м. Вінниця)*

Агропромисловий комплекс України в усі часи був однією з провідних галузей народного господарства, а на сьогодні він виходить на перші позиції в економіці країни, тому вивчення його функціонування в сучасних умовах набуває надзвичайної ваги. Головними виробничими ресурсами АПК є земля, людський потенціал, та використовувати їх необхідно у все більшій гармонії з навколишнім середовищем, тому в статті досліджено питання впливу соціальних, екологічних та, як наслідок, економічних факторів на рівень використовуваності земельних угідь – на інтенсивність їх використання.

У статті проведені дослідження питань сукупного впливу сучасних темпів розвитку АПК та їх окремих складових – соціально-економічних та екологічних чинників – на процеси сільськогосподарського виробництва в Україні на найближчу перспективу та шляхи визначення, прогнозування такого впливу в майбутньому.

Ключові слова: агропромисловий комплекс України, сільське господарство, соціально-економічні фактори, екологічні фактори, людський капітал, екологізація, інтенсифікація, інтенсивність, земельні угіддя.

Літ. 4.

Постановка проблеми. Інтенсифікація агропромислового виробництва залишається одним з головних напрямів підвищення ефективності галузі і в сучасних умовах функціонування АПК, разом з тим, є багато факторів, які впливають на процеси інтенсифікації: реформування господарського механізму; визнання пріоритетів екологічних та соціальних аспектів життєдіяльності суспільства; якість, склад, ступінь використання, розташування земель тощо, тому постає необхідність, розкривши сутність інтенсифікації, показати сприйняття економічних елементів, процесів, чинників, що реалізують інтенсифікацію на практиці та визначити вплив соціально-економічних та екологічних факторів на інтенсивність використання земель, зокрема, сільськогосподарських угідь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми нових виробничих відносин у сьогоднішніх умовах розвитку АПК України, особливо питання використання земель, активно дискутуються у вітчизняній науковій літературі, зокрема, у працях П. Саблука, Г. Калетніка, О. Кузьменка, М. Хвесика, А. Третяка, Й. Дороша запропоновані різні (проте такі, що суттєво не протирічають один одному)

© С.В. КОЛЯДЕНКО, 2017

підходи як до визначення питань інтенсивного використання самих земельних угідь, так і до впливу на використання різних факторів, в тому числі, соціально-економічних та екологічних.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення питань впливу основних факторів в агропромисловому виробництві (соціально-економічних та екологічних) на інтенсивність використання сільськогосподарських земель та визначення шляхів подальшого розвитку АПК в умовах, що склалися.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класична економічна теорія розрізняє два взаємопов'язаних типи розвитку сільськогосподарського виробництва: екстенсивний та інтенсивний. Екстенсивний розвиток характеризує задоволення суспільних потреб шляхом збільшення у виробництві додаткових ресурсів і розширення масштабів виробничої діяльності. Абстрактним виразом такого розвитку є нерівність

$$I_e \leq I_p,$$

де I_e – індекс динаміки обсягу виробництва;

I_p – індекс динаміки використаних ресурсів.

В останні десятиліття світі все більше схиляються саме до екстенсивних факторів ведення сільськогосподарського виробництва, адже всі інтенсивні методи призводять до підвищеного забруднення навколишнього середовища, збільшення хвороб людей (особливо дітей), а екстенсивні методи виробництва дають більшу можливість виробляти екологічно чисту продукцію, а ще більш важливим є виробництво органічної продукції.

Інтенсивний розвиток забезпечує реалізацію суспільних потреб за рахунок досягнення нового технологічного та організаційного рівня (якості) виробництва. Він відображається співвідношенням $I_e < I_p$, тобто, при інтенсивному розвитку виробництва зростання його результатів випереджає зростання обсягів використання ресурсів.

Поняття інтенсифікації розвитку виробництва, в першу чергу, агропромислового, має два аспекти значень. Інтенсифікація у більш вживаному розумінні, вузькому – це раціональна організація основних та допоміжних процесів, яка забезпечує максимально економне використання наявних ресурсів, маючи певні технології та техніку, тобто, це інтенсифікація роботи обладнання та транспорту; це, так звана, локальна інтенсифікація, можливості якої, хоча й значні, проте обмежені. Якщо цей вид використовувати, то виробництво дуже швидко досягне межі ефективності і розвиток в перспективі мав би відбуватися знову лише екстенсивним шляхом, тобто, стара матеріально-технічна база не може бути основою підвищення ефективності виробництва.

Інтенсивний розвиток у широкому (класичному) розумінні – це в першу чергу технічне оновлення і прискорення процесів відтворення на основі постійного збільшення капіталовкладень у процес оновлення засобів виробництва, у науково-технічний розвиток, підвищення освітнього рівня, кваліфікації, рівня споживання працівників. При цьому науково-технічний прогрес (НТП), як головний важіль інтенсифікації агропромислового комплексу, обов'язково має бути доповнений оптимізацією організації виробництва та режимом економії, без цих чинників частина ефектів від НТП розпорозиться у втратах робочого часу, у відходах та затратах матеріалів та сировини. Одним із напрямів впровадження цих чинників в

АПК є впровадження оптимізаційного моделювання, що значно спростить впровадження запропонованих напрямів в сільськогосподарських формуваннях, включаючи багато факторів: якість землі, сівозміни, різні за сортами види рослин та породи тварин, що вирощуються в сільському господарстві. Надважливим доповненням до запропонованих заходів є висока якість сировини та продукції, що вироблятиметься: низькоякісна продукція або не використовується взагалі, або її використання вимагає додаткових затрат, або швидше псується.

Надзвичайно важливим фактором використання досягнень науково-технічного прогресу та економії ресурсів в сьогоднішньому сільському господарстві є обов'язкова умова – збереження та поліпшення природного середовища життєдіяльності. Ця умова досягається впровадженням мало- та безвідходних технологій, зниженням питомої ваги і витрат енергії, зменшенням та припиненням шкідливих викидів в атмосферу, воду, ґрунти, відтворенням родючості ґрунтів та лісових масивів, поєднанням лісосмуг, збалансованим водоспоживанням тощо. Все це в деякій мірі обмежує розвиток виробництва, вимагає додаткових затрат, які будуть окупуватися протягом більш тривалого часу, проте екологізація сільськогосподарської діяльності є необхідною умовою використання природного середовища як глобального ресурсу для існування та розвитку людства.

Як зазначають Калетнік Г. М. та Мазур А. Г., у вивченні питань соціального забезпечення на селі велику роль відіграє вивчення поняття людського капіталу, що відображає залежність продуктивних здібностей людини від інвестиційних вкладень, а звідси – дає підстави розглядати людський капітал в багатовимірному просторі з позицій розширеного економічного відтворення. За таких умов сукупний людський капітал країни набирає ознак головного національного багатства, яке через інвестиційне “вливання” постійно нарощується і забезпечує досягнення високих стандартів рівня життя населення і економіки в цілому.

Пропоновані авторами методологічні підходи щодо людського капіталу як економічної категорії та процесу здійснення економічного відтворення в національній економіці є актуальним з точки зору протікання трансформаційних процесів в економіці АПК, зокрема, усвідомлення місця, ролі та значення селянина в розвитку сільської місцевості. В цьому плані зазначимо, як аксіому, що людський капітал села – це наявний запас природних здібностей, професійних знань, практичних навичок та духовного і фізичного здоров'я, що забезпечує в певній мірі розвиток сільської економіки [1].

Виходячи з цього, соціально-економічні фактори, що базуються на вивченні людського капіталу на селі, мають безпосередній вплив на використання виробничих ресурсів АПК, зокрема, і на інтенсивність використання земель.

Виходячи із сказаного, інтенсифікацію виробництва, в тому числі і сільськогосподарського, можна визначити як органічне поєднання науково-технічного прогресу, високого рівня організації, режиму економії та якості продукції, що забезпечує повноту й ефективність використання виробничих, людських та земельних ресурсів при збереженні довкілля та відновлення природних ресурсів.

На інтенсивність використання земель певною мірою мають вплив і соціально-економічні фактори: вимоги інтенсифікації поширюються і на сферу споживання, побуту. Необхідно різними заходами (через культуру виховання, ЗМІ, різну ціну на продукцію різної якості тощо) домагатися раціонального споживання вироблених та

створених продуктів, повного використання їх споживчої цінності, зменшення кількості відходів та забруднення ними навколишнього середовища. Мають постійно підвищуватися вимоги до культури споживання, яка впливає на загальний стан виробництва і дає можливість при одному і тому самому його обсязі повніше задовольняти потреби, повертати в господарський оборот чималу кількість вторинних ресурсів. Великою мірою раціональність споживання залежить і від інфраструктурного забезпечення, доведення продукції до споживача (розфасовка, упаковка, транспортування, зберігання тощо). Таким чином, розпочаті в сільському господарстві процеси інтенсифікації охоплюють всю національну економіку, сприяють якісним змінам у вирощуванні сільськогосподарської продукції та виробництві матеріальних благ і послуг, впливають на споживання, рівень, якість та спосіб життя працюючих.

В економічній літературі обґрунтована п'ятизначна класифікація складових інтенсифікації, в якій характеризується економічна сутність її критеріїв, показників, основних напрямів і факторів збільшення кінцевих результатів виробництва у розрахунку на одиницю сукупних затрат живої та уречевленої праці, резервів інтенсифікації [2, 3].

Групу складових інтенсифікації утворюють п'ять груп елементів, які формують рівень приросту виробництва кінцевих результатів у розрахунку на одиницю сукупних затрат виробничих процесів, а саме: матеріало-, трудо-, фондо-, капіталомісткість та якість продукції. П'ятизначна класифікація є методичною основою формування системи показників, класифікації кінцевих результатів виробництва. В укрупненому плані резерви інтенсифікації виробництва виділяються у такі групи: використання матеріальних ресурсів; трудових ресурсів; засобів виробництва, капітальних вкладень, підвищення якості продукції.

Цю групу складових інтенсифікації використовуватимемо для будь якої галузі народного господарства, в тому числі і для сільського господарства. Означені резерви інтенсифікації виробництва є типовими і для сільськогосподарської продукції, лише з додаванням ще однієї групи: використання земельних ресурсів.

Узагальнену кількісну характеристику процесу інтенсифікації аграрного виробництва за її якісною визначеністю в умовах АПК та конкретного етапу функціонування дають показники інтенсифікації. Запропонована система показників інтенсифікації виробництва у сільському господарстві може використовуватися для аналізу та оцінки інтенсивного розвитку господарств АПК різних типів формувань. До системи входять: узагальнюючі показники; показники інтенсифікації використання сільськогосподарських угідь; показники інтенсифікації використання живої праці; показники інтенсифікації використання сировинних і матеріальних ресурсів; показники якості продукції; показники впливу науково-технічного прогресу на інтенсифікацію виробництва.

Для кількісного аналізу інтенсифікації розвитку, наприклад, регіональних АПК важливе значення має використання динамічних показників: темпів, приростів та їх співвідношень. За кількісної оцінки інтенсифікації агропромислового виробництва необхідно розрізняти ступінь інтенсифікації, тобто її напруженість; темпи зміни у бік підвищення ефективності використання ресурсів (в першу чергу, земельних), питому вагу інтенсивних факторів (наприклад, питоною вагою інтенсивних) у загальному підвищенні результатів виробництва.

Разом з тим, абсолютна кількісна оцінка інтенсифікації аграрного виробництва досить складна. Це зумовлено тим, що ступінь інтенсивного використання різноманітних ресурсів неоднаковий через нерівність розвитку науково-технічного прогресу різноманітність умов відтворення, через особливості технології та природокористування внаслідок особливостей природних і економічних властивостей ресурсів, особливо, земельних.

Як правило, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва характеризується набором окремих показників і підтверджується даними органів державної статистики, що використовують такі показники: темпи підвищення продуктивності праці; приріст продукції і робіт за рахунок підвищення продуктивності праці; рівень механізації праці; темпи приросту урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин; приріст фондівіддачі (відношення приросту національного доходу до приросту засобів виробництва); зниження відносних матеріальних затрат (на одиницю національного доходу); відносна економія палива та енергії, використання вторинної сировини; зниження собівартості одиниці продукції.

В свою чергу, рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначають за такими показниками:

- ступенем господарського використання землі, яка розраховується діленням площі сільськогосподарських угідь на всю земельну площу господарства;
- ступенем розораності, що обчислюється як частка від ділення площі ріллі і багаторічних культурних насаджень на площу сільськогосподарських угідь;
- ступенем меліорованості як відношення площі меліорованих земель (зрошуваних, осушених) до загальної площі сільськогосподарських угідь;
- питомою вагою інтенсивних культур (цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, соняшнику, зернової кукурудзи, конопель) у загальній посівній площі підприємства;
- коефіцієнтом повторного використання землі, який визначається відношенням посівної площі разом з площею повторних посівів до посівної площі господарства.

Існує кілька методик визначення кількісних характеристик (питомої ваги) інтенсивних факторів у прирості національного доходу.

Ми визначимо вплив продуктивності праці на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Останнім часом розробляються варіанти порівняно розширеного аналізу факторів інтенсифікації на основі індексного апарату; нормативного та відтворювального методів.

Досить вагомим для стратегії управління та планування АПК, що прагне функціонувати в умовах ринкових відносин, є визначення етапів інтенсифікації і типів розвитку агропромислового виробництва, його сфер. Оскільки трудові ресурси є визначальними у суспільному виробництві, а будь яка економія зводиться лише до економії робочого часу, можна виділити три важливих етапи інтенсифікації:

- 1) масове витіснення ручної праці та заміна її механічною (фондомісткий трудозберігаючий розвиток);
- 2) відносне скорочення потреб у використанні трудових ресурсів унаслідок підвищення продуктивності праці (у тому числі за рахунок економії матеріальних витрат і зменшення фондмісткості продукції) на основі розвитку машинної технології та організації виробництва (перехід до послідовного ресурсозберігаючого розвитку);

3) абсолютне скорочення потреб матеріального виробництва у трудових ресурсах при продовженні кількісного зростання і структурного вдосконалення продукції.

За співвідношенням темпів приросту остаточних результатів виробництва й витрат виробничих ресурсів можна виділити кілька типів розвитку виробництва: екстенсивний, інтенсивний, нейтральний, переважно екстенсивний, переважно інтенсивний. Переважно інтенсивний тип розвитку виробництва повинен бути сформований у всіх ланках національної економіки. Він характеризується тим, що приріст виробництва продукції досягається в основному (мінімум на 2/3) за рахунок таких інтенсивних факторів, як підвищення матеріаловіддачі, фондівіддачі, продуктивності праці. У зв'язку з цим великого значення набуває врахування загальних закономірностей переважно інтенсивного типу розвитку для практичної діяльності в АПК (обґрунтування структурних пропорцій, розміщення).

Отже, для економічних пропорцій розвитку виробництва (особливо в сільськогосподарських галузях) переважно на інтенсивній основі властиві:

1) випереджаючий розвиток галузей промисловості, які визначають науково-технічний прогрес;

2) національний дохід збільшується порівняно швидше, ніж увесь сукупний продукт, тобто в ньому скорочується частка фонду заміщення;

3) темпи росту суспільного продукту та національного доходу формуються під дією діалектично протилежних тенденцій: зниження загальних темпів розвитку за рахунок екстенсивних факторів та його компенсації за рахунок підвищення ефективності виробництва на основі збільшення продуктивності праці. Одночасно прискорюється вибуття зношених фондів;

4) висока питома вага капітальних вкладень у технічне переозброєння, реконструкцію та розширення діючих підприємств у загальному обсязі виробничих капіталовкладень;

5) підвищення ролі амортизаційного фонду як фінансового джерела капіталовкладень;

6) відносно прискорений розвиток виробничої інфраструктури і транспорту, доріг, логістичних послуг, організацій матеріально-технічного постачання, а також збуту й торгівлі;

7) більш швидкий розвиток та впровадження в усіх сферах АПК досягнень ІТ-технологій, особливо у вирішенні оптимізаційних задач, плануванні та прогнозуванні їх розвитку;

8) підвищення економічного забезпечення розвитку невиробничої сфери, яка збільшує і зберігає виробничі та творчі можливості основної продуктивної сили – населення. У зв'язку з цим зростають вкладення в розвиток соціальної інфраструктури, особливо у сільській місцевості;

9) оскільки основна маса приросту переробленої продукції сільського господарства в умовах інтенсифікації в великих населених пунктах (містах та великих селах), в них посиляться концентрація виробництва, що загострюватиме проблеми урбанізації та охорони навколишнього середовища;

10) невід'ємним чинником переважно інтенсивного розвитку виробництва у різних сферах АПК мають стати: екологізація; досягнення структурної пропорційності; раціонального розміщення та глибокої спеціалізації;

11) закономірності переважно інтенсивного розвитку виробництва в сільському господарстві, а значить і інтенсивного використання земельних угідь, мають братися до уваги при його плануванні, прогнозуванні та управлінні з урахуванням регіональних особливостей функціонування АПК;

12) в управлінні та організації переважно інтенсивного типу розвитку виробництва мають враховуватися особливості як аграрного виробництва, так і ринкової сучасної економіки – концентрація, співіснування і взаємодія різних форм власності та господарювання на землі; розвиток вільної підприємницької діяльності, у тому числі на основі приватної ініціативи, державного регулювання та підтримки науково-технічних програм. Не менш важливе значення має вивчення споживчого попиту населення, його динаміки, структури; життєвого циклу товарів і товарних груп; сприйняття товарів населенням; впливу факторів невизначеності на структуру витрат при виробництві того чи іншого виду продукції. Так за даними Ф. Котлера лише 10%-не підвищення споживчого попиту може викликати протягом найближчого часу збільшення попиту з боку промисловості на 200 % [4, с. 225].

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин в сільських територіях поряд з демократизацією управління, впровадженням радикальних економічних реформ, побудовою ринкового механізму господарювання важливе значення має вирішення екологічних проблем агропромислового комплексу як найбільш масштабного природно-господарсько-соціального утворення, його екологізації. Вона визначається як процес невпинного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, що дозволяють ефективно використовувати природні ресурси (особливо це відноситься до земель сільськогосподарського призначення) і умови, одночасно поліпшуючи або хоча б зберігаючи якість природного середовища (середовища життя взагалі) на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

Таким чином, метою екологізації є підвищення екологічної ефективності виробництва в сільському господарстві. Екологічна ефективність виробництва також показує ступінь вирішення екологічних проблем в АПК, особливо в землеробстві, де безпосереднє використання землі інтенсивним є лише при екологічному її використанні.

Складною методологічною проблемою є визначення екологічної ефективності АПК через те, що агропромисловий комплекс акумулює причини і наслідки екологічних проблем (впливає на природні ресурси як основні засоби виробництва, з одного боку, і одержує зворотний вплив у вигляді екологічно небезпечної кінцевої продукції, що впливає на відтворення самої людини, – з іншого). При дослідженні екологічної ефективності АПК слід врахувати також її тісний взаємозв'язок із соціально-економічною ефективністю. По суті, це дві інтегральні характеристики якості (спрямованості) та результативності єдиного процесу розширеного відтворення в агропромисловій сфері економіки.

Збалансований соціально-економічний розвиток АПК неможливий без визначення впливу екологічних факторів. У такому розумінні екологічна ефективність, як і соціально-економічна, охоплює всі ланки агропромислової діяльності. Для їх оцінки та аналізу важливе значення має класифікація екологічних проблем та чинників, які призводять до їх виникнення. Вона дає змогу виявити внутрішній механізм виникнення негативних екологічних наслідків, визначити

основні підходи та напрями екологізації агропромислового виробництва. Залежно від особливостей функціонування того чи іншого регіонального АПК, фактори і проблеми, виділені згадуваними класифікаціями, можуть бути більш або менш значними, відігравати провідну або мало суттєву роль, доповнюватися іншими характеристиками.

Недосконалість технічних засобів виробництва також завдає відчутної шкоди природним, особливо земельним, ресурсам в АПК, негативно впливає на його екологічну ефективність, соціально-економічні показники функціонування. Так сучасні важкі трактори, багаторазово проходячи по полях, значно ущільнюють ґрунт на велику глибину, змінюють водний режим території, збільшують поверхневий стік, що призводить до посилення ерозійних процесів та зниження родючості ґрунтів – урожайність може зменшитися на 30-50 %. Недосконалість техніки та технології у переробних галузях, відсутність спеціалізованого транспорту, систем зберігання продукції, у тому числі упаковок, які б відповідали сучасним вимогам, зумовлює значні втрати сільськогосподарської сировини і готової продукції, спричиняє величезні обсяги її відходів. Втрати досягають 20-30% виробленої продукції. Це означає, що еквівалентна частина земельних ресурсів у кінцевому підсумку використовується неефективно.

Важливим чинником, який зумовлює екологічні проблеми в АПК макрорегіону, є надмірна концентрація агропромислової діяльності або окремих її видів на відповідній території макрорегіону. Йдеться про високу розораність території, багаторічну спеціалізацію сільського господарства на вирощуванні одних і тих самих культур, що виснажує землю; активну “однобічну” меліорацію природного середовища, у тому числі хімічну; надмірну концентрацію великих тваринницьких комплексів, які функціонують на індустріальній основі та забруднюють водоймища, повітря переробних підприємств; недостатню лісистість території або відсутність навіть лісосмуг.

Інтенсивність і характер екологічних проблем в АПК значною мірою зумовлені загальною екологічною ситуацією, в макрорегіоні його функціонування її характеризують: густота населення, концентрація великих міст, промислових центрів, шкідливих виробництв; розвиток гірничодобувної промисловості; дефіцит прісної води; забруднення повітря; рівень автомобілізації населення й виробництва; радіаційна обстановка; вилучення земель для несільськогосподарських потреб тощо.

Негативним фактором підвищення ефективності АПК є екологічно необґрунтоване розміщення агропромислових об'єктів та діяльності, а також інших видів діяльності по території. Серед прикладів “неекологічного розміщення” можна назвати зосередження сільськогосподарських культур приміського господарства у безпосередній близькості до хімічних, металургійних, цементних заводів; розташування підприємств з виробництва продуктів дитячого харчування без врахування можливостей забезпечення їх екологічно чистими сировинними зонами; розташування підприємств переробної промисловості, оптових баз зберігання й реалізації продукції без врахування доступності до джерел сировини; спеціалізацію АПК без достатнього врахування інших провідних виробництв, галузей, функцій регіону (наприклад, рекреаційних, енергетичних, металургійних тощо).

Таким чином, як показує аналіз наведених факторів, екологічні фактори і проблеми, що впливають на інтенсифікацію розвитку АПК, особливо на інтенсивність використання земельних угідь, значною мірою залежать від способу і

системи господарювання, тобто від типу виробничих відносин, що є економічним фундаментом господарювання. В умовах сьогодення створюються передумови для розвитку нового механізму природокористування в агропромисловій сфері економіки на основі активного використання економічних ринкових важелів (ліцензій, платежів за ресурси, штрафів за забруднення, субсидування та стимулювання природоохоронної діяльності); державного регулювання стану природного середовища; громадської діяльності у даному напрямку.

Позитивне значення має також використання світового досвіду регулювання та вирішення екологічних проблем. З іншого боку, перехід до ринкових відносин забезпечує реальну свободу виробникам у виборі напрямків виробництва, ресурсів, використання одержаних доходів. Фактична відсутність економічного та правового механізму відповідальності за екологічно шкідливу діяльність, монополізм держави на ринку ресурсів, економічна криза у виробництві агропромислових товарів, стихійне ціноутворення, дефіцит товарів повсякденного попиту, вільна підприємницька діяльність (вірніше, стихійна, як це часто спостерігається на сучасному етапі) – все це може надто ускладнити вирішення екологічних проблем. Нарешті, в умовах переходу до ринкових відносин поряд з державними органами функції регулювання природокористуванням та екологічних аспектів діяльності агропромислових підприємств, у тому числі регіонального контуру, могли б взяти на себе власне ринкові організаційні структури – малі, спільні, приватні підприємства. Прикладом такої участі у вирішенні екологічних проблем може бути робота малого підприємства “Екополіс” з екологічної паспортизації промислових підприємств у м. Чернівцях, яка провадиться з початку 90-х років.

Для сталого, екологічно безпечного розвитку агропромислового виробництва в умовах ринку необхідна розробка та виконання програм “екологізації” виробництва, особливо на рівні масштабних регіонів, що забезпечують цілісність процесів агропромислового розширеного відтворення, у тому числі його екологічних аспектів на основі подібних природних та соціально-економічних особливостей. Основними складовими програми екологізації АПК повинні стати:

- вивчення та врахування екологічних особливостей і факторів розвитку агропромислового виробництва з урахуванням впливу на земельні масиви;
- рекомендації щодо модифікації сільськогосподарської техніки відповідно до екологічних особливостей природних ресурсів; використання тих чи інших видів меліорації земель, їх інтенсивності, напрямів охорони природних ресурсів;
- впровадження прогресивних технологій у переробні галузі АПК, у тому числі без- або маловідходних;
- розвиток екологічної та соціальної інфраструктури відповідно і до особливостей спеціалізації і розміщення регіональних АПК;
- інвентаризація та екологічна паспортизація екологічно небезпечних об'єктів, видів діяльності, явищ, деградованих територій та земель;
- обґрунтування методів економічного впливу на природокористування в АПК; видів державного регулювання; методів громадського впливу,
- визначення ефективності екологічних заходів в АПК, його загальної екологізації, екологічної ефективності функціонування агропромислового комплексу.

Розглянуті методичні підходи дають змогу визначити основні напрями інтенсифікації виробництва, в тому числі, більш конкретне завдання – інтенсивне використання землі, та її соціально-економічну й екологічну ефективність у межах АПК. Серед них в агропромисловій сфері економіки України виділяють:

- зниження рівня використання ручної праці (у сільському господарстві він становить 60-75 %),
- підвищення виробничих можливостей сільськогосподарської техніки, технології та рівня їх експлуатації;
- досягнення стабільної чисельності промислово-виробничого персоналу;
- дотримання співвідношення між ростом продуктивності праці і заробітною платою;
- підвищення рівня екологічності підрозділів АПК;
- оптимізація розміщення галузей АПК, у тому числі на основі створення нових організаційно-виробничих та організаційно-територіальних форм господарювання;
- збільшення фондів розвитку науково-технічного прогресу в АПК.

У системі наукового управління процесом всебічної інтенсифікації агропромислового виробництва з одного боку, та інтенсивного використання землі – з іншого, важливу роль відіграє прогнозування тенденцій його розвитку на перспективу. Насамперед це зумовлено прискоренням науково-технічного прогресу, загостренням екологічної ситуації у різних регіонах України, – з одного боку, та необхідністю збільшення обсягу і розширення асортименту виробництва сільськогосподарської продукції – з іншого. Зміст і сутність прогнозування інтенсифікації розвитку АПК зводяться до передбачення розвитку шляхів даного процесу у майбутньому на основі закономірностей та особливостей відтворення в АПК у минулому та сучасному. Першоосновою прогнозування інтенсифікації служить загальна концепція розвитку національної економіки й агропромислового комплексу країни. Об'єктом прогнозування є натурально-речові та вартісні показники, а також господарський механізм АПК в цілому та окремо галузі сільського господарства.

При розробці прогнозу інтенсифікації виробництва в сільському господарстві необхідний послідовний перехід від загальної цільової програми інтенсифікації в АПК до територіально-функціонально-галузевої, яка тісно пов'язана й залежить від конкретних регіональних умов. З огляду на регіональні умови розширеного відтворення потрібно формувати таку галузеву структуру та розміщення регіонального АПК, які б сприяли найефективнішому використанню ресурсів регіону, особливо основного ресурсу сільського господарства – землі. При цьому важливе значення має слідування такому методологічному підходу: якщо регіональні затрати виробництва того чи іншого виду агропромислової продукції перевищують затрати на його ввезення з урахуванням транспортних витрат та втрат продукту при доставці, чи більш шкідливому забрудненню земель, то в перспективі доцільно відповідні ресурси живої й уречевленої праці спрямовувати на виробництво продукції даного виду міжрайонного обміну в регіоні із сприятливішими умовами.

Для обґрунтування прогнозу інтенсифікації важливо дотримуватися певної послідовності у виконанні дослідних робіт. Перший етап становлять аналіз і оцінка тенденцій розвитку ефективності інтенсифікації. Правильне пояснення реальних тенденцій ефективності, які склалися, формує наукове передбачення. Разом з тим, достатньо глибокий аналіз ситуації на основі показників ефективності інтенсифікації та оцінки стану і класифікації (ранжирування) факторів підвищення ефективності інтенсифікації є важливим інструментом вибору пріоритетних напрямків інтенсифікації. Другий етап включає власне прогнозування інтенсифікації та

підвищення її ефективності на основі прогнозу шляхів та складових інтенсифікації. Третій етап присвячений оцінці якості прогнозів. Він ґрунтується на виборі способу оцінки прогнозу і власне оцінки процесу та результатів прогнозування.

Важливою складовою частиною методології прогнозування є відбір найдоцільніших методів. Сучасна наукова прогностика нараховує в своєму арсеналі понад 150 різноманітних методів. При всій їх різноманітності методи прогнозування можна звести до трьох груп: евристичні, екстраполяції, моделювання. На практиці найширше застосовуються: математико-статистичні моделі; аналіз хронологічних рядів; економічні групування; кореляційно-регресійний, дисперсійний та багатофакторний аналіз; прості й комбіновані групування; прямий рахунок; експертні оцінки, нормативний метод; моделі господарств; прийоми екстраполяції (логістичні криві, спосіб гармонічних ваг та ін.).

Висновки. Виробництво сільськогосподарської продукції в Україні за останні роки збільшується досить високими темпами, але часто це збільшення викликано занадто інтенсивним використанням головного засобу виробництва в сільському господарстві – землі. Зрозуміло, темпи росту інтенсивності такого використання призупинити не можна, проте можна, використовуючи надбання наукових досліджень, передбачити зменшення негативних наслідків на якість земельних угідь.

Серед факторів, які стримують надмірну інтенсивність у використанні землі є забезпеченість зростаючого соціально-економічного рівня життя людей в сільській місцевості та збереження навколишнього середовища в таких умовах, котрі б дали можливість вирощувати екологічно чисту продукцію. Ми вважаємо, що поєднання зусиль для задоволення означених потреб можливе лише при застосуванні різних методів прогнозування розвитку АПК як на майбутні періоди, так і на найближчу перспективу, особливо звертаючи увагу на інтенсивність використання землі, зокрема, основними з них є математико-статистичні моделі, економіко-математичні прийоми тощо.

Список використаних джерел

1. Калетнік Г.М. Науково-теоретичні засади формування та розвитку людського капіталу в сільських територіях / Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 10 (14). – С. 7-25.
2. Коляденко С.В. Агропромисловий комплекс України: проблеми і перспективи: монографія / С. В. Коляденко. – Вінниця, 2008. – 420 с.
3. Борщевский П.П. Интенсификация производства в пищевой промышленности / П. П. Борщевский. – К.: Урожай, 1989. – 117 с.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – М., 1990. – 736 с.

Список джерел у транслітерації/References

1. Kaletnik H. M. Naukovo-teoretychni zasady formuvannia ta rozvytku liudskoho kapitalu v silskykh terytoriiakh / H. M. Kaletnik, A. H. Mazur // Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. – 2016. – № 10 (14). – S. 7-25.
2. Koliadenko S. V. Ahropromyslovyi kompleks Ukrainy: problemy i perspektyvy: monohrafiia / S. V. Koliadenko. – Vinnytsia, 2008. – 420 s.
3. Borshchevskiy P. P. Yntensyfykatsyia proyzvodstva v pyshchevoi promyshlennosty / P. P. Borshchevskiy. – K.: Urozhai, 1989. – 117 s.
4. Kotler F. Osnovy marketynha / F. Kotler. – M., 1990. – 736 s.

ANNOTATION
THE IMPACT OF SOCIO-ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL FACTORS ON
THE INTENSITY OF LAND USE

KOLIADENKO Svitlana,
Doctor of Economic Sciences,
Professor of Economic Cybernetics Department,
Vinnitsia National Agrarian University
(Vinnitsia)

Ukrainian agro-industrial complex always has been one of the leading sectors of national economy, and today it comes out to the leading positions. So study of its functioning in modern conditions acquires special value. The main resources for agricultural production are land, human capital, and using them in harmony with the environment. So the article investigates the questions of influence of social, environmental and economic factors on the level of land use, that is – on the intensity of its use.

The article considers the cumulative impact of the current pace of agricultural development and its individual components – the socio-economic and environmental factors – on the process of agricultural production in Ukraine in the nearest future and the ways of identifying, predicting those effects for the future.

Keywords: agro-industrial complex of Ukraine, agriculture, socio-economic factors, environmental factors, human capital, ecologization, intensification, intensity, land.

Lit. 4.

АННОТАЦИЯ
ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ
ФАКТОРОВ НА ИНТЕНСИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЛИ

КОЛЯДЕНКО Светлана Васильевна,
доктор экономических наук,
профессор кафедры экономической кибернетики,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)

Агропромышленный комплекс Украины во все времена был одной из ведущих отраслей народного хозяйства, а сегодня он выходит на первые позиции в экономике страны, поэтому изучение его функционирования в современных условиях приобретает исключительное значение. Главными производственными ресурсами АПК является земля, человеческий потенциал, но использовать их необходимо во всё большей гармонии с окружающей средой, поэтому в статье исследованы вопросы влияния социальных, экологических и как следствие – экономических факторов на уровень использованности земельных угодий – на интенсивность их использования.

В статье проведены исследования совокупного влияния современных темпов развития АПК и отдельных их составляющих – социально-экономических и экологических факторов на процессы сельскохозяйственного производства в Украине на ближайшую перспективу и пути определения, прогнозирования такого влияния в будущем.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс Украины; сельское хозяйство; социально-экономические факторы; экологические факторы; человеческий капитал; экологизация; интенсификация; интенсивность; земельные угодья.

Лит. 4.

Інформація про автора

КОЛЯДЕНКО Світлана Василівна – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: kolyadenkosv@ukr.net).

KOLIADENKO Svitlana – Doctor of Economic Sciences, Professor of the Economic Cybernetics Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: kolyadenkosv@ukr.net).

КОЛЯДЕНКО Светлана Васильевна – доктор экономических наук, профессор кафедры экономической кибернетики, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: kolyadenkosv@ukr.net).

УДК: 631.5:332.2

ЕНЕРГООЩАДНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ©

С.Е. АМОНС,
кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри економіки,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

У статті розглянуто особливості використання сучасних технологій ведення сільського господарства та наведено результати вивчення ефективності застосування енергоощадних систем землеробства в рослинництві. Виявлено основні проблеми та перспективи на шляху адаптації сучасних енергоощадних технологій у рослинництві та ресурсозберігаючих систем землеробства до сучасного стану вітчизняного аграрного виробництва.

Встановлено, що енергозберігаючий шлях розвитку рослинницької галузі передбачає: інноваційно-інвестиційне зміцнення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу; впровадження екологічно безпечних енергоощадних технологій.

Доведено, що підвищення ефективності використання ресурсів в галузі рослинництва енергозберігаючі технології забезпечують лише при додержанні комплексу науково-обґрунтованих та апробованих заходів.

© С.Е. АМОНС, 2017